

* ROZHLEDY — MATERIÁLY *

LITERÁRNOVEDNÁ SLOVAKISTIKA, SONDY A DOTYKY

Viera Žemberová (Prešov)

Po výrazne literárnokriticky sa profilujúcich prístupoch k všetkému, čo literárnovedný výskum do osemdesiatych rokov predložil, sa postupne, ale nie zanedbateľne, hlásia svojim poznáním, chápaním, metodológiou, kvalitou preniku do archívneho dokumentu i do postupov uchovaných nie tak dávnu literárnou históriou mladí literárnovední pracovníci a postupne v zverejnených výstupoch naznačujú, akou cestou sa budú vo svojich raných prienikoch uberať do vyrovnávaní sa s dejinami národnej kultúrneho, literárneho a duchovného „života“ predkov. Už je isté, že postoj obalený do gesta negácie, ktorým začínali svoju profesijnú cestu, prekonalí najskôr pre jej neproduktívnosť, jednostrannosť, a teda aj demagogickosť.

Zo zborníka *Aspekty literárnovedné a jazykovedné II*¹ sa sústredíme na časť *Aspekty literárnovedné*, kam editorky včlenili príspevky **Kataríny Vilčekovej** *Publicistika Andreja Radlinského*, **Jany Juhásovej** *Litanická tvorba P. G. Hlbinu v kontexte nadrealizmu a katolíckej moderny*, **Edity Prihodovej** *Tri máje Janka Silana*, **Iva Haráka** *Česká meziválečná spirituální lyrika (Pokus o vymezení problému)* a **Antona Laučka** *Andrej Plávka ako autor cestopisno-reportážnych textov*.

Autori a ich príspevky reprezentujú, až na Iva Haráka, poznávací potenciál univerzitného pracoviska s niekoľkoročnou tradíciou a naznačujú, že ide o pracovisko s profilovaným literárnovedným výskumným zázemím seriózne orientovaným na literárnu históriu. Návraty k literárnej histórii mladou vedeckou generáciou ako k systému nasýtenému časom a „celkom“ vývinových procesov je vzácny, a tak užitočný i potrebný, a to zvlášť vtedy, keď sa to javí, podľa aktualizovaných tém príspevkov, ako premyslený projekt návratov do podnetných vývinových a dejinných súvislostí národnej a inonárodnej literatúry. Literárna história je obsažný a náročný súbor vývinových a kontextových procesov i kontaktov, preto ostáva latentne potrebné navracieť sa k materiálu, dobovému

¹ Zo zborníka *Aspekty literárnovedné a jazykovedné II*. Zborník Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku. Editorky Viera Kováčová, Dana Baláková, Jaromíra Šindelářová. Ružomberok: Katolícka univerzita. Filozofická fakulta 2009.

literárnemu životu a k neliterárnym podnetom, ktoré ho atakovali, formovali, či podnecovali. Ešte v čomsi spočíva hodnota tejto časti zborníka, vidíme ju v žánrovej otvorenosti voči diachrónnemu a synchrónnemu prijímaniu, a ako sa demonštruje v príspevkoch, k „novému“ výkladu témy, problému či autorského „bloku.“ *Katarína Vilčeková* si zvolila vývinovo koncipovaný literárnohistorický portrét s kauzálnym vzťahom dobových komponentov literárneho života, ktoré vysúva do popredia, spomedzi nich predovšetkým redaktorský, organizačný a „občiansky“ záujem Andreja Radlinského o témy, veci, osobnosti, problémy a deje „jeho dní“. Príspevok *Jany Juhásovej* hovorí o autorke, ktorá sa zorientovane pohybuje, zhodnocuje a štylizuje problematiku komparatívneho procesu, keďže si všíma inšpirácie, materiál, tézy, poetiku a následky dejinného, personálneho a poetologického dotýkania sa európskeho surrealizmu, slovenského nadrealizmu a kresťanskej kultúry. Hlbinná osobnosť sa spravidla spája s prekladom a uvádzaním do „teoretického“ a mravného povedomia tvorivých osobností okolo Rudolfa Dilonga, ním zostaveného generáčného almanachu *Postup*, vystúpenia básnikov vo vložke *Vesna* v denníku *Slovenský východ* na konci dvadsiatych rokov, ale aj okolo záujmov a činov slovenských surrealistov, čo si od autorky príspevku vyžiadalo nielen zoznámenie sa s dobovým materiálom, ale aj etablovanie Pavla G. Hlbinu na post svojim súčasníkom rovnocennej tvorivej literárnej osobnosti, ktorá popri téze čistej poézie reflektuje vo svojej poetike aj premeny európskej lyriky tridsiatych rokov 20. storočia. V komornejšom básnickom prostredí sa pohybuje *Edita Príhodová*, pretože si na troch textoch Janka Silana všíma flexibilitu a sémantiku konkrétneho motivickej s ohlasom v emocionálnej línii poézie Janka Silana, no oceniť treba aj žánrové a verzologické prenikanie do autorskej dielne poeta a do poetológie básnika (i prozaika) Janka Silana, ktorému literárna veda i literárne vzdelanie posledné roky navracajú poznávaním a výkladom jeho textov ich estetickú i nazeraciú hodnotu v zázemí katolíckej moderny i nezastupiteľnosť v modernom národnom kultúrnom vedomí. Zaujímavým vzťahovým vystupňovaním kompozície bloku **Aspekty literárnovedné** sa stáva príspevok *Iva Haráka*, ktorý komparuje dve národné literatúry (českú a slovenskú) v jednom estetickom „programe“ (básnický symbolizmus), v zosúladujúcom priestore európskej „modernity“ 20. a 30. rokov 20. storočia. Pritom si kladie limitujúce otázky pre svoju metodiku práce s literárnou históriou a dobovou teóriou textu. Blok **Aspekty literárnovedné** uzatvára príspevok inej tonality, iného vývinového obdobia a s iným „recepčným“ literárnovedným záujmom, čo však neodporuje doterajšej výskumnej sústredenosti *Antona Laučeka* na problémové desaťročia druhej polovice 20. storočia v slovenskej literatúre. Lámanie mýtov býva vždy užitočné, ak sa javia dostupné materiálové a kontextové „argumenty“ presvedčivé, teda keď sa dôvodí zvnútra (genológia, teória textu, autorská poetika, noetika, literárna estetika) a nielen dotykovými (tematickými) ideologickými torzami bez závažných súvislostí, ohlas politickej moci v literárnohistorickom priestore celku národnej kultúry nebude dostatočná príčina. Na objasnenie dejov „iba“ konkrétnej autorskej dielne možno, či asi áno, ale na vysvetlenie príčin a dôsledkov v celku národného literárneho pohybu a vo väzbe viacerých vývinových procesov, to určite nie, hoci aj s nadhľadom a iróniou, ktoré sú Antonovi Laučekovi tak vlastné už v poetike jeho ranej pôvodnej literárnej tvorby. Narušovanie mýtov musí byť objektívne voči celku autorského tvorivého účinkovania v národnej literatúre, no a v prípade Andreja Plávku ide o viac ako o dramatické, diferencované a rozložené dielo aj činy i postoje na to, aby sa „doriešili“ jeho vzťahy medzi talentom a mocou ten citáciami z jeho na ukážku zvolenej názorovo tendenčnej cestopisnej knihy. Ale i za to vďaka, lebo ostáva podnet „na nové čítanie starých textov“. Cestopis to

nikdy nemal ľahké v slovenskej kultúre, asi chýba letora na objavovanie cudzieho, v genológii to tiež nie je svetlý bod záujmu nedávnych spisovateľov, možno oslabla odvaha aj na aktualizovanie tohto žánru, napokon sa zmierujúco zvykne hovoriť, že neboli podmienky, aké by si autori želali. Spoločenské vedy sa posledné desaťročia voči sebe správajú tak „ústretovo“, že prenikajú po invenciu do svojich podloží, inšpirujú sa, vzájomne sa objasňujú, vysvetľujú, teda aj otvárajú, čo vždy pomôže každej z nich, lebo sa posilňuje medziodborovosť, precizuje sa, či inovuje sa pojmový aparát, ale obidve zložky zo zázemia spoločenských vied si jasne overujú svoju metodologickú ohraničenosť. Takto vstupuje do dialógu s literárnou vedou aj práca **Vasila Gluchmana** *Etika na Slovensku*², kde sa výkladová a vzťahová pozornosť venuje slovenskej umeleckej literatúre medzi dvoma vojnami. Posledné roky sa spoločenské vedy, zdá sa, z vnútorných potrieb stále častejšie i naliehavejšie, obracajú k umeleckej literatúre ako k odrazisku, zrkadliško, dokumentu, ale i po iné „svoje“, či sebe užitočné podnety, kde sa zblížujú aj pretínajú i podnecujú vzájomné dotykové miesta, ktoré umenie a procesy v spoločenských vedách spájajú. Prirodzene nie je to nič nezvyčajné, ale filozofia, sociológia, historiografia i etika, sčasti prírodné vedy budú tie oblasti ľudského poznávania, kde sa anticipačné možnosti umeleckého textu, jeho autora, dokážu zosúladiť s tým, čím veda inej inklinácie, akú má literárna veda, sa otvára i dotvára. Etika má blízko k sociológii, filozofii, psychológii, politológii, čo znamená, že vie „porozumieť“ umeleckému dielu, jeho fiktívnosti (z možnosti napríklad žánre sci-fi) i faktickosti (literatúra faktu). V monografickej práci *Etika na Slovensku* sa jej autor venuje, popri osobnostiach z dejín spoločenských dejov, verejne činnému evanjelickému kňazovi v kapitole *Reflexie morálky v diele Martina Rázusa*. Etika, ktorú veľmi zjednodušujúco naznačené, zaujíma problém mravov a mravnosti, vstupuje do umeleckého textu horizontálne, čomu by sme chceli rozumieť tak, že „dosiahne“ po osobnosť autora, autorskú stratégiu, autorovu názorovú vyhranenosť. To bude príčina, prečo sa od problému mravnosti v umeleckom texte nedá, vo výklade filozofa či etika, žiadať nuansové sledovanie, obnažovanie a interpretovanie artistných postupov tvorivý autorský strategický proces, ako sa mravné a mravnosť v umeleckom texte „realizuje“. V úplnosti naznačený vzťah etiky a literárnej estetiky sa dá aplikovať na výklad Vasila Gluchmana, v čom nespočíva zradné miesto jeho výkladu etika osobnosti spisovateľa Martina Rázusa v dejoch etablovania a rozvíjania dejín etiky na Slovensku. Martin Rázus v sebe syntetizuje občana, politika, evanjelického kňaza, básnika i prozaika, ale predovšetkým mysliteľa o „veciach“ národných. V tejto súvislosti sa upozorňuje vo výklade V. Gluchmana na to, že ide o osobnosť s výrazne tradicionalistickými väzbami na národné deje predchádzajúceho storočia a s hodnotami nadčasového zacielenia, čomu treba rozumieť tak, že pre Martina Rázusa sa pojmy vlasť, národ, vzdelanie, humanita, pokora, kresťanstvo a morálka ukotvili medzi tými, pre ktoré sám podstupuje občianske útrapy (súdny spor s Dimitrijevičom) a po nich aj vytisnutie na okraj povojnového literárneho vzdelania (biele miesta v slovenských učebniciach literárnej výchovy a kultúrneho života). Vasil Gluchman abstrahuje z Rázusových literárnych textov (*Svety, Krčmársky kráľ*) a spisu z rozhovorov otca a syna (*Argumenty*) tie, či iba tie komponenty z autorovej noetiky, ktoré mu poskytovali „priamu“ dôvodiacu príležitosť uvažovať spolu s autorom a jeho literárnym i neliterárnym zmýšľaním o reáliách, akými boli vojna, sociálna tragédia, ale aj o ich dôsledkoch, o alkoholizme, dobovej mravnej norme na

² GLUCHMAN, V. *Etika na Slovensku (minulosť a prítomnosť)*. Bratislava: H&H 2008.

vidieku, o dobre i zle, o šťastí i nenávisti. V kapitole o Rázusových náhľadoch na morálku sa autorom knižnej práce objektívne postrehlo napríklad i to, že tie literárne texty, ktoré si autor monografie zvolil na odvíjanie svojich „politologických“ záverov, sú v jeho metodike práce s tézou (Rázusova etika) a jej príbehovou aplikáciou len podložím na demonštrovanie ním abstrahovaných etikových záverov: „*Tažko povedať, kam by sme zaradili tejto Rázusove filozoficko-etické úvahy v rámci filozofie 20. storočia, lebo je pravdou, že nevynikajú hĺbkou skúmania problematiky, analytickosťou svojich postupov, ani rozpracovanosťou do podoby teoretického systému. Na druhej strane je ich nespornou prednosťou, že sú svojho času prvým takýmto filozoficko-etickým dielom na Slovensku v prvej polovici 20. storočia a asi aj najvýznamnejším v období pred 2. svetovou vojnou. Až v roku 1948 sa objaví Rozprava o živote od Svätopluka Šúra.*“³ Toto obširnejšie začítanie sa do Gluchmanovej „témy“ a ním vykonanej výkladovej cesty do torza Rázusovej tvorby má zámer, ako upozorniť, že takto jednostranne vedené obnažovanie umeleckého textu jednak oslabuje jeho zmysel i hodnotu umeleckého „tvary“, čím sa vytratí a nie oslabí jeho autenticnosť umelecká, ale na druhej strane tendenčne sa aktualizuje stratégia textu. A Martinovi Rázusovi – ako spisovateľovi, kňazovi, intelektuálovi a národne exponovanému politikovi, lebo i Gluchmanovo „čítanie“ jeho textu to dokladá, išlo o aktualizácie dejinného kontextu, o roztvárание dobových sociálnych a občianskych postojov voči „novej“ európskej realite prvej polovice 20. storočia. Pritom ostáva poznatkom i to, že ide iba o torzo z absolvovej sondy do rozsiahleho Rázusovho básnického (motívy žitej skutočnosti), prozaického (historická látka) a publicistického, obranársko-mravného odkazu. Generačné prepojenie v literárnohistorickom výskume zastupuje práca **Edmunda Hleba** a jeho súborná práca **Mesianizmus a Samo Bohdan Hroboň**⁴. Slavistika a v jej rámci aj slovakistika v deväťdesiatych rokoch sa vrátili k literárnemu romantizmu. Dotykovým miestom sa stal medzinárodný projekt, ktorý koordinovali Andrej Červeňák a Ivo Pospíšil a znamenal vo výskume literárneho romantizmu jednak jeho metodologické „otvorenie“ sa do dialógu s európskymi literárnymi romantizmami a potom „nové čítanie“ doterajšieho materiálu a jeho literárnovedného kontextu. Nie pri tomto projekte, ale o dve desaťročia skôr, vkladá Edmund Hleba do pozornosti odbornej obce jav „literárna Levoča“, ktorý sprevádza desiatka medzinárodných vedeckých rozpráv o dokumentoch z otvorených archívov formou pravidelných konferencií a zverejnenia ich záverov. Literárna Levoča dotvára mozaiku dobového politického, národného a vedeckého identifikovania sa na kultúrnej mape Európy, materiállové, interpretačné, areálové a medziliterárne doloženie národných jedinečností v čase i estetike romantizmu. Literárna Levoča odlišuje štúrovský romantizmus od „svojho“ tvarovania estetiky, poetiky, noetiky, ale aj konceptu slovanskej vzájomnosti a špecifický variant slovenského literárneho mesianizmu popri M. M. Hodžovom koncepte. Literárny materiál bol uložený v archívoch, tie boli i neboli prístupné literárnym historikom, čo vyústilo do výzvy ad rem, a tú Edmund Hleba vzorne naplnil. Levočský mesianizmus má dve autorské dominanty: Jána Botta a Sama Bohdana Hroboňa. Polyglot Samo Bohdan Hroboň sa aj vďaka sústrednému materiállovému výskumu nielen Oskára Čepana a Edmunda Hleba dotvoril po

³ GLUCHMAN, V.: C. d., 2008, s. 126.

⁴ HLEBA E.: Mesianizmus a Samo Bohdan Hroboň. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Prešovensis. Monographia 100. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2009. Strán 151.

pracovný mýtus tak, ako sa navrstvovalo poznanie o ňom i nezodpovedané otázky ostávajúce po pokusoch preniknúť do jeho rukopisnej pozostalosti i po nie vždy doriešených putovaniach po bludiskách jeho ideí. Najskôr preto Hlebov návrat k S. B. Hroboňovi vyzýva mladšie generácie literárnych historikov, aby sa popasovali predovšetkým s uchovaným písomným materiálom básnika a dobového mysliteľa S. B. Hroboňa. Edmund Hleba sa k osobnej výzva pripojil tak, ako sa mohlo očakávať od skúseného literárneho historika: ponúka súbor monotematických štúdií biografického, náučného, reflexívneho a estetického ladenia. Zvláštne miesto sa v Hlebovej knižnej práci dostáva materiálóvemu objasneniu mnohoročného písomného kontaktu Sama Bohdana Hroboňa s Karlom Amerlingom a krátkemu osobnému vzťahu Sama Bohdana Hroboňa s Bohumilou Rajsťou. Pri prenikaní do javu a osobitosti mesianizmu si však literárna história žiada partnera a tým ostávajú dejiny nemeckej filozofie 19. storočia a v Hroboňom výklade aj slovanská mytológia, dejiny sociológie a sociológia lingvistiky, ale aj poznatky zo štúdia ľudskej psychiky. Tým všetkým Edmund Hleba svojich pokračovateľov inšpiruje i povzbudzuje, už aj tým, že vytvoril presvedčivé „personálne“ podložie nielen pre nepozabudnutého levočského romantika, ale aj pre bádateľskú výzvu pre vo výskume utlmenú hodžovskú líniu v slovenskom a slovanskom literárnom i filozofujúcom mesianizme v umeleckej spisbe.